KAEDAH DAN PROSES PEMBELAJARAN TAHFIZ DALAM KALANGAN MURID DI SEKOLAH MENENGAH AGAMA AL-IHSAN, KUANTAN

(Methods and Processes of Tahfiz Learning among Pupils at Sekolah Menengah Agama Al-Ihsan, Kuantan)

Jasrifuddin bin Puteh[1] & Rashidi Abbas[2]

[1.]Pusat Sains Kemanusiaan, Universiti Malaysia Pahang Al-Sultan Abdullah.
[2] Pusat Sains Kemanusiaan, Universiti Malaysia Pahang Al-Sultan Abdullah. E-mel: rashidi@umpsa.edu.my.

ABSTRAK

Tujuan kajian ini dijalankan bagi mengkaji dan meneliti kaedah serta proses pembelajaran tahfiz dalam kalangan muri di sekolah menengah agama Al-Ihsan, Kuantan. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif dengan kaedah temu bual secara individu serta menggunakan teknik persampelan bertujuan memilih peserta kajian bagi menjawab persoalan kajian. Responden kajian seramai sepuluh orang murid dan tiga orang guru. Dapatan kajian menunjukkan bahawa kaedah pembelajaran tahfiz yang digunakan oleh peserta kajian merangkumi empat kaedah; kaedah membaca, pengulangan, kefahaman dan kaedah penulisan. Manakala proses pembelajaran tahfiz berdasarkan dapatan menunjukkan peserta kajian memberi tumpuan kepada empat aspek iaitu disiplin daripada pengurusan masa, aspek pemilihan tempat, pemilihan masa serta aspek kelas bimbingan. Kajian ini signifikan kepada pihak yang membangunkan sekolah aliran tahfiz, pihak sekolah dan guru tahfiz. Hal ini penting bagi mereka untuk memberi fokus kepada proses dan kaedah pembelajaran yang sesuai, berkesan dan menekankan aspek kefahaman dan hafazan. Kedua-dua aspek tersebut penting bagi membantu

pencapaian hafazan, khususnya murid yang berada di Sekolah Menengah Agama Al-Ihsan.

Kata kunci: Pendidikan tahfiz, pembelajaran tahfiz, kaedah pembelajaran, proses pembelajaran

ABSTRACT

This study aims to examine the mastery of Arabic writing skills among primary school students, through the LBA programme based on learning objectives set by the Bahagian Pendidikan, Jabatan agama Islam Pahang. In addition, this tudy seeks to identify the problems and weaknesses of the students in Arabic writing activities. A total of 40 students in Form 3, and eight teachers from Sekolah Menengah Agama Al- Ihsan, Kuantan and Sekolah Menengah Agama Pulau Tawar are involved in this case study. A set of Arabic writing skills tests was administered to students based on textbooks and past year examination questions. In addition, a set of Questionnaires was administered to the students and an interview session was held with the Arabic language teachers to obtain information on the students' interest, their Arabic learning practice as well as the teachers' roles in helping their students to write in Arabic. The information obtained will be analysed using SPSS (Statistical Packages OfSocial Sciences) and also manually. To test the mastery of writing skills, scores were given according to grade scoring scale of the Penilaian Tingkatan Tiga (PT3). The results of the analysis were shown in the form of percentages and frequencies. Finally, this study provides several suggestions to increase the mastery of Arabic writing skills among secondary student of religious school under the state of Pahang Goverment.

Keywords: *Tahfiz education, tahfiz learning, learning method, learning process*

PENGENALAN

Selari dengan perkembangan pendidikan kini, pendidikan tahfiz di Malaysia berkembang dengan pesat dengan penubuhan sekolah tahfiz, sama ada yang dibangunkan oleh pihak kerajaan mahupun swasta. Ini telah memperlihatkan satu perkembangan positif tentan penghayatan al- Quran di negara kita. Perkembangan pesat pendidikan tahfiz terjadi berikutan permintaan tinggi daripada masyarakat yang memilih aliran tahfiz sebagai pilihan pendidikan anak-anak. Buktinya, bilangan permohonan ke sekolah dan institusi tahfiz sangat menggalakkan sama ada di tahfiz persendirian atau di bawah kelolaan kerajaan (Ahmad, 2015). Pihak kerajaan sendiri menerusi Kementerian Pendidikan Malaysia, Majlis dan Jabatan Agama Islam negeri dan Majlis Amanah Rakyat (MARA) mengambil inisiatif membangunkan beberapa sekolah aliran tahfiz. Sebagai contoh, MARA menubuhkan Maktab Rendah Sains Mara (MRSM) Ulul Albab.

Sekolah Menengah agama Al-Ihsan juga telah mengorak langkah yang seiringan dengan perkembangan ini dengan menubuhkan kelas aliran tahfiz yang kini telah memasuki tahun ketiganya. Inisiatif tersebut dilakukan dengan harapan agar pendidikan tahfiz dapat melahirkan murid yang bukan sahaja cemerlang daripada segi akademik tetapi juga cemerlang sahsiah diri dengan nilai tahfiz dan agamanya. Namun begitu, antara perkara penting yang perlu diberi perhatian selain daripada perkembangan pesat sekolah tahfiz ialah aspek pembelajaran murid. Bagaimanakah proses pembelajaran dan apakah kaedah pembelajaran yang digunakan murid akan dapat membantu merealisasikan matlamat penubuhan sekolah berkenaan?

Justeru, kajian ini akan meneroka secara khusus proses dan kaedah pembelajaran tahfiz dalam kalangan murid di sekolah menengah agama Al-Ihsan Kuantan yang menawarkan kelas pengajian tahfiz. Pemilihan murid daripada sekolah menengah agama Al-Ihsan sahaja dilakukan kerana kurikulum yang ditawarkan meliputi kurikulum tahfiz dan kurikulum pendidikan kebangsaan yang seragam serta selari dengan kurikulum arus perdana negara. Oleh sebab itu, sekolah tahfiz swasta atau

persendirian tidak dilibatkan dalam kajian ini kerana sekolah terbabit menawarkan sistem pengajian dan kurikulum yang berbeza dan akan memberi perbezaan gambaran daripada segi proses dan kaedah pembelajaran yang diguna pakai oleh murid.

PENYATAAN MASALAH

Perkembangan pendidikan tahfiz di Malaysia di kebanyakan negeri lazimnya bergerak dengan kaedah dan cara yang tersendiri berdasarkan kemunculan sekolah tahfiz swasta, tahfiz kerajaan dan sekolah tahfiz yang dibangunkan dipondok pondok pengajian agama. Hasil daripada itu, timbul masalah ketidakseragaman kaedah pembelajaran tahfiz di setiap negeri malah di setiap sekolah terbabit (Hashim, 2010). Keadaan yang tidak seragam ini boleh membawa kepada masalah yang lain pula seperti aspek pencapaian hafazan murid. Oleh itu, kajian ini diharap dapat membantu untuk menyelaraskan kaedah pembelajaran tahfiz yang sesuai dan berkesan serta membantu meningkatkan pencapaian hafazan murid di sekolah menengah agama Al-Ihsan Kuantan.

Kesesuaian kaedah sangat membantu murid untuk meningkatkan kualiti hafazan. Oleh itu, kepakaran guru tahfiz sangat penting bagi membimbing murid untuk menggunakan kaedah pembelajaran yang berkesan dan sesuai (Yahaya, Rasheed & Selamat, 2018). Sebagai contoh, kaedah Al-Hafiz oleh Mohd Shafie dilihat praktikal bagi mempercepatkan hafazan namun ternyata ia lebih sesuai untuk murid yang berada dalam aliran tahfiz semata-mata tanpa ada kurikulum kebangsaan atau akademik (Ismail, Mohamad, Tengku Puji & Yusof, 2017).

Selain itu, pencapaian pengekalan terhadap hafazan turut berada pada tahap yang lemah. Dalam konteks pendidikan tahfiz di peringkat menengah, dapatan kajian Mardhiah sebagaimana yang dipetik oleh Yahaya et al. (2018) menunjukkan hampir separuh pelajar MRSM Ukul Albab tidak dapat menamatkan hafazan sehingga tamat tingkatan 5. Antara faktor yang telah dikenal pasti menjadi punca kelemahan dalam pencapaian tahfiz ini ialah kelemahan dalam kaedah pembelajaran tahfiz serta guru

yang masih menggunakan kaedah tradisional dalam proses pengajaran mereka (Abdul Rahim, Borham, Hashim & Hashim, 2008; Hashim, 2010).

OBJEKTIF KAJIAN

Kajian ini dijalankan bertujuan meneroka proses dan kaedah pembelajaran tahfiz dalam kalangan murid yang berada di Sekolah Menengah Agama Al-Ihsan, Kuantan, Pahang.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif dengan kaedah kajian kes. Pendekatan kualitatif dengan kaedah kajian kes dipilih kerana ia dapat menghuraikan satu kes atau fenomena tertentu iaitu aspek hafazan murid yang mengikuti aliran tahfiz dengan jelas merangkumi aspek proses dan kaedah pembelajaran berasaskan pengalaman dan pandangan peribadi (McMillan, 2004) murid serta dapat mengemukakan penerangan yang jelas dan menyeluruh (Creswell, 2003). Teknik persampelan yang digunakan ialah persampelan bertujuan iaitu sampel yang dipilih dapat memberikan banyak maklumat serta dapat membantu menjawab persoalan kajian (Patton, 1987). Sampel yang dipilih terdiri daripada murid aliran tahfiz yang ditentukan ciri-cirinya.

Seramai 10 orang murid aliran tahfiz terlibat sebagai peserta kajian yang dapat membantu memberikan maklumat yang banyak tentang kajian Murid tahfiz dipilih daripada murid yang mengikuti pembelajaran di sekolah Menengah Agama Al-Ihsan iaitu sekolah yang menawarkan aliran tahfiz beserta dengan kurikulum pendidikan kebangsaan iaitu Kurikulum Standard Sekolah Menengah (KSSM). Murid tersebut telah mengikuti aliran tahfiz di sekolah yang disebut di atas sekurang-kurangnya dua tahun. Ini bermakna peserta kajian yang dipilih ialah daripada tingkatan 3 dan ke atas. Ini bermaksud mereka telah melalui pengalaman menghafaz dua tahun dan ke atas. Selain daripada itu, 3 orang guru tahfiz turut terlibat sebagai data sokongan kepada kajian ini.

Guru yang terlibat sebagai peserta kajian ialah guru yang mengajar dan mengendalikan sesi hafazan murid di Sekolah Menengah Agama Al-Ihsan serta berpengalaman sekurang-kurangnya lima tahun dalam pengajaran tahfiz. Guru berkenaan tidak semestinya guru yang mengajar murid yang terpilih sebagai peserta kajian namun mereka adalah guru yang terlibat secara langsung dengan pembelajaran murid tahfiz. Murid dan guru tahfiz yang terlibat sebagai peserta kajian datang daripada Sekolah Menengah Agama Al-Ihsan.

Temu bual mendalam merupakan kaedah pengumpulan data yang digunakan bagi mendapatkan pengalaman dan pandangan peserta kajian. Temu bual mendalam ini dijalankan secara individu kepada peserta kajian.

DAPATAN KAJIAN

Berdasarkan temu bual yang telah dijalankan terdapat beberapa kaedah yang diperoleh berdasarkan persoalan kajian. Persoalan kajian pertama iaitu kaedah pembelajaran tahfiz didapati terdapat empat kaedah iaitu kaedah membaca, kaedah pengulangan, kaedah memahami ayat dan yang terakhir kaedah penulisan ayat. Semua kaedah ini disebut secara jelas oleh peserta kajian ketika diminta untuk berkongsi ilmu dan pengalaman yang dilalui oleh mereka setelah mengikuti pembelajaran tahfiz di sekolah. Bagi persoalan kajian yang kedua, iaitu tentang proses pembelajaran tahfiz iaitu aspek yang ditekankan oleh peserta ketika proses menghafaz merangkumi empat aspek iaitu aspek disiplin, pemilihan tempat, pemilihan masa dan aspek bimbingan. Keempat-empat aspek ini dikongsi dan diperkatakan oleh peserta kajian kerana ini sangat membantu mereka menghafaz ayat Al-Quran selain daripada kaedah yang betul dan sesuai.

Kaedah Pembelajaran Tahfiz

Berdasarkan temu bual yang dijalankan terhadap 13 orang peserta kajian iaitu 10 orang murid dan tiga orang guru tahfiz, terdapat beberapa kaedah pembelajaran yang dilaksanakan oleh murid. Antaranya ialah kaedah membaca, kaedah pengulangan, kaedah

memahami maksud ayat dan kaedah penulisan. Oleh itu, terdapat empat kaedah untuk dapatan kajian tentang kaedah pembelajaran tahfiz murid yang diamallkan oleh pelajar tahfiz di Sekolah Menengah Al-Ihsan.

Kaedah Membaca

Semua peserta kajian yang terdiri daripada pelajar-pelajar tahfiz menggunakan kaedah membaca sebelum memulakan proses menghafaz bagi memastikan hafazan lebih lancar dan senang diingat. Mereka merasa selesa memilih kaedah membaca bagi membantu melancarkan hafazan. Guru-guru tahfiz yang ditemu bual turut mengakui bahawa kaedah membaca merupakan kaedah terpenting bagi memudahkan pembacaan serta dapat melancarkan hafazan. Bacaan sangat ditekankan kerana ia kaedah awal sebelum memulakan hafazan, selebihnya terpulang kepada kemampuan murid dalam memilih kaedah yang sesuai bagi hafazan mereka. Pada dasarnya, kaedah membaca sangat ditekankan kepada semua murid.

Kaedah Pengulangan

Kaedah pengulangan merupakan salah satu kaedah hafazan yang berkesan dalam kalangan murid aliran tahfiz. Kaedah tersebut memerlukan bacaan secara berulang-ulang kali apabila selesai melakukan proses membaca. Sebahagian besar peserta kajian menggunakan kaedah pengulangan dalam proses pembelajaran hafazan mereka.

Pengulangan ayat lama (*qadimah*) sangat penting supaya ayat yang dihafaz dikekalkan dalam ingatan. Pengulangan haruslah dibuat secara kerap agar tidak mudah lupa. Berdasarkan dapatan, semua peserta kajian yang menjelaskan bahawa kaedah pengulangan antara kaedah penting untuk membantu hafazan. Walaupun pengulangan memakan masa yang lama, tetapi ia sangat membantu memperkuatkan hafazan pelajar.

Kaedah Kefahaman

Kaedah kefahaman atau memahami ayat al-Quran juga sangat berkesan dalam proses menghafaz al-Quran. Empat orang peserta kajian mengakui bahawa kaedah memahami maksud ayat sebelum

proses menghafaz banyak membantu melancarkan hafazan al-Quran. Hafazan dengan memahami tafsir ayat akan lebih menyenangkan serta dapat membantu meningkatkan semangat hafazan. Pemahaman tafsir membantu beliau menghafaz ayat terutamanya setelah membaca tafsir dan mengetahui cerita yang terkandung dalam ayat tersebut, ia sedikit sebanyak dapat memudahkan hafazan.

Proses memahami dan membaca tafsir sangat membantu murid dalam mengingati hafazan mereka dengan lebih cepat dan berkesan. Dapatan temu bual menunjukkan hanya empat orang peserta kajian yang menekankan kaedah kefahaman ayat iaitu dengan membaca tafsir bagi membantu hafazan.

Kaedah Penulisan

Kaedah penulisan atau *tahriri* juga merupakan salah satu kaedah yang berkesan dalam hafazan al-Quran. Namun begitu, kaedah ini kurang diaplikasikan oleh peserta kajian. Hanya tiga orang peserta kajian yang memilih kaedah ini, kerana ia merupakan salah satu cara yang dapat membantu dalam proses hafazan al-Quran. Proses ini dilakukan apabila hafazan sudah diingati disusuli dengan kaedah *tahriri.* Kaedah ini akan memantapkan ingatan murid terhadap ayat yang dihafaz apabila disusuli dengan kaedah menulis, penulisan dibuat dengan menyalin semula ayat yang diingati di dalam buku.

Kaedah penulisan sebagaimana kaedah kefahaman hanya disentuh oleh dua orang peserta kajian sahaja. Peserta kajian yang menyentuh tentang kaedah penulisan iaitu seorang murid dan seorang guru tahfiz. Murid berkenaan menulis ayat yang telah dihafaz bagi membantu mengukuhkan ingatan serta turut membantu kemahiran menulis bahasa Arab. Sementara itu, guru tahfiz juga menyatakan hal yang sama iaitu kaedah penulisan atau *tahriri* ialah satu cara pengulangan ayat yang telah dihafaz serta membantu menulis tulisan Arab dengan betul.

Proses Pembelajaran Tahfiz

Proses pembelajaran tahfiz merujuk kepada situasi pembelajaran yang dilalui oleh peserta kajian iaitu murid tahfiz. Selain daripada aspek kaedah pembelajaran tahfiz, proses pembelajaran tahfiz meliputi aspek-aspek yang diperlukan untuk melancarkan pembelajaran tahfiz. Antara tema yang diperoleh untuk proses pembelajaran tahfiz ialah aspek disiplin, pemilihan masa, pemilihan tempat serta aspek bimbingan.

Disiplin

Seramai sembilan orang peserta kajian terdiri daripada tiga orang murid dan kesemua orang guru yang menekankan aspek disiplin dalam proses pembelajaran tahfiz. Pembelajaran secara berdisiplin mengikut jadual waktu yang ditetapkan di sekolah akan menyempurnakan pembelajaran tahfiz. Jadual hafazan yang ditentukan oleh pihak sekolah adalah salah satu aspek disiplin yang diterapkan terhadap murid. Proses pembelajaran tahfiz sangat teratur kerana jadual hafazan disediakan oleh pihak sekolah. Setiap sistem dalam proses pembelajaran tahfiz perlulah diikuti supaya murid dapat mencapai matlamat hafazan dengan sempurna. Murid haruslah mengikuti setiap waktu yang telah ditetapkan di sekolah disusuli dengan jadual waktu pembelajaran yang disediakan sendiri. Proses pembelajaran akan lebih baik sekiranya aspek disiplin iaitu pengurusan masa dilaksanakan dengan baik.

Semua guru yang ditemu bual menekankan tentang jadual yang diterapkan di sekolah bagi membantu hafazan murid. Jadual tersebut perlu diikuti secara konsisten bagi memperolehi pencapaian yang memuaskan. Selain daripada jadual hafazan yang telah ditentukan sekolah, aspek disiplin ini turut merujuk kepada amalan pengurusan masa murid itu sendiri. Inisiatif pembelajaran perlu dilakukan secara berterusan supaya proses menghafaz sentiasa dilakukan. Dapatan kajian menunjukkan bahawa kesemua peserta kajian memberi fokus kepada aspek disiplin mengurus masa. Menurut peserta kajian, disiplin dalam mengikuti jadual waktu yang ditetapkan sekolah dan inisiatif sendiri mengurus masa juga akan meningkatkan pencapaian hafazan.

Pemilihan Masa

Selain daripada aspek disiplin dalam jadual hafazan yang ditetapkan sekolah tahfiz dan pengurusan masa dalam kalangan murid, aspek pemilihan masa turut membantu proses pembelajaran hafazan. Proses hafazan sebelum waktu Subuh atau mana-mana masa yang sesuai dengan murid itu sendiri akan menambahkan kualiti hafazan pelajar. Masa yang ditentukan oleh pihak sekolah merupakan pemilihan masa yang sesuai untuk murid menghafaz ayat.

Selain daripada pemilihan masa untuk menghafaz seperti yang ditentukan oleh pihak sekolah, terdapat juga aturan masa tambahan untuk murid. Pihak sekolah telah mengemukakan inisiatif untuk memilih masa tambahan di luar jadual hafazan bagi membantu murid yang memerlukan bimbingan. Bagi murid yang lemah pula Guru akan memastikan setiap murid akan berjaya menghabiskan hafazan mereka sehinggalah mereka mengkhatamkan al-Quran. Aspek pemilihan masa dalam membantu proses pembelajaran tahfiz telah disentuh oleh lapan orang peserta kajian iaitu daripada kalangan peserta yang di temubual.

Pemilihan Tempat

Proses pembelajaran tahfiz dalam kalangan peserta kajian turut menekankan aspek pemilihan tempat. Menurut peserta kajian dalam kalangan murid menyatakan bahawa pemilihan tempat dan suasana yang baik akan menambahkan lagi kekhusyukan dalam menghafaz al-Quran.

Seterusnya, pelajar menjelaskan bahawa proses pembelajaran tahfiz beliau banyak dipengaruhi oleh keadaan dan suasana yang sesuai. Lebih separuh pelajar menyatakan lebih sesuai menghafaz di tempat yang sunyi supaya hafazan dapat diingati dengan cepat Aspek pemilihan tempat bagi membantu proses pembelajaran tahfiz hanya dikemukakan oleh dua orang peserta kajian iaitu murid tahfiz. Pemilihan tempat yang sesuai dan kondusif membantu proses hafazan mengikut kesesuaian murid.

Kelas Bimbingan

Selain daripada aspek disiplin, pemilihan tempat dan masa, aspek kelas bimbingan juga antara aspek yang signifikan dalam melancarkan proses pembelajaran tahfiz. Proses pembelajaran sangat penting dan setiap proses pembelajaran mempunyai peraturan supaya murid dapat mengikuti pembelajaran dengan berkesan. Peserta kajian menekankan tentang pembelajaran yang dijalankan di sekolah. Proses bimbingan sangat penting supaya semua murid dapat membaca bersama-sama dan secara langsung dapat membantu murid yang lemah.

KESIMPULAN

Kajian ini menunjukkan bahawa kaedah pembelajaran tahfiz dalam kalangan murid lebih tertumpu kepada kaedah membaca dan pengulangan. Kedua-dua kaedah tersebut lebih banyak dikongsikan oleh murid berbanding kaedah yang lain seperti kaedah kefahaman dan penulisan. Manakala kaedah kefahaman dan kaedah penulisan sangat kurang diberikan perhatian. Ini menunjukkan bahawa pembelajaran tahfiz lebih menekankan aspek hafazan tanpa memahami ayat yang dihafaz.

Kaedah membaca dan pengulangan tidak dapat dipertikaikan sangat berkesan bagi memantapkan kualiti hafazan namun kurang dapat meningkatkan kefahaman ayat yang dihafaz. Seterusnya, proses pembelajaran tahfiz memerlukan aspek disiplin iaitu pengurusan masa yang berkesan yang mana diakui sendiri oleh murid. Manakala aspek pemilihan tempat, pemilihan masa dan bimbingan kurang diberi tumpuan kerana ia bersifat sokongan sahaja. Aspek disiplin khasnya pengurusan masa sangat diperlukan bagi memastikan pencapaian matlamat hafazan yang ditetapkan. Secara keseluruhannya boleh dirumuskan bahawa proses dan kaedah pembelajaran tahfiz dalam kalangan murid di beberapa sekolah Menengah Agama Al-Ihsan jelas menunjukkan bahawa aspek hafazan ayat ditekankan. Namun, agak mengecewakan kerana aspek kecintaan dan kefahaman tentang ayat yang dihafaz tidak diberi tumpuan sewajarnya.

Kajian ini memberi implikasi penting agar proses dan kaedah pembelajaran tahfiz pada masa akan datang bersifat menyeluruh iaitu bukan sahaja menekankan aspek hafazan tetapi juga memahami dan menghayati ayat yang telah dihafaz. Perkara ini penting bagi melahirkan generasi murid tahfiz yang seimbang dalam aspek jasmani, intelek dan rohaninya. Kajian ini turut menyumbang kepada pihak sekolah tahfiz, guru dan murid tahfiz itu sendiri agar memberi fokus kepada aspek penting dalam proses dan kaedah pembelajaran tahfiz iaitu aspek hafazan dan pemilihan kaedah yang sesuai, berkesan serta holistik agar hafazan dan kefahaman ayat diperoleh.

RUJUKAN

Abd Rahim, M. M., Borham, A. A., Hashim, A., & Hashim, I. (2018). Ability in comprehending meaning of the Quranic verses among tahfiz students. *International Journal of Academic Research in Business & Social Sciences, 8*(11), 1646-1656.

Ahmad, N. (2015). *Memperkasa Darul Quran ke arah memartabat pendidikan tahfiz di Malaysia*. Kertas kerja yang dibentangkan di Simposium Pendidikan Tahfiz Nusantara dan Multaqa Huffaz kali ke IV pada 1- 3 Jun di Institut Latihan Islam Malaysia, Bandar Baru Bangi, Selangor.

Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Dudley, J. R. (2005). *Research methods for social work: Becoming consumers and producers of research.* Boston: Allyn & Bacon.

Ismail, M. J., Mohamad, S., Tengku Puji, T. I. Z., & Yusof, N. H. (2017). Strategi kecemerlangan institusi pendidikan tahfiz Al-Quran di Malaysia: Satu tinjauan literatur. *Jurnal Islam dan Masyarakat Kontemporari, 15*, 55-65.

McMillan, J. H. (2004). *Educational research fundamentals for the consumer.* Boston: Pearson Education, Inc.

Yahaya, M., Rasheed, Z. N., & Selamat, A. F. (2018). Isu dalam pendidikan tahfiz: Satu analisis. Persidangan Antarabangsa Sains Sosial dan Kemanusiaan, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor, Bandar Seri Putra, Selangor.